

TAL VID UPPLANDS DAG PÅ SKANSEN

14 JUNI 1943

Av BIRGER EKEBERG

Sist av Sveriges landskap steg Uppland upp ur havet. Först av dem alla träder det fram i rikets historias ljus, statsbildande före något annat, förebildligt och länge ledande, alltjämt vaket för sitt ansvar.

Med dessa ord börjar en uppländsk författarinna, Marika Stjernstedt, det litterära verk hon för ett par år sedan ägnade sin fädernebygd. Det är stolta ord dessa, men de äro sanna.

Efter istidens slut var Uppland längre än något annat landskap täckt av vatten. Under årtusendens och åter årtusendens lopp kämpade det sin kamp mot havet och gjorde ständigt nya landvinningar. Havet var statt på återtåg, men kampen mellan land och hav satte sin prägel på landskapet, som rycktes ur havets famn. Med sina åsar, bergknallar och skogsdungar, skilda åt av åker och äng, påminner vår uppländska fädernebygd i mycket om skärgården utanför dess kust, ehuru havet där ute alltjämt har dalbottnarna i sitt våld.

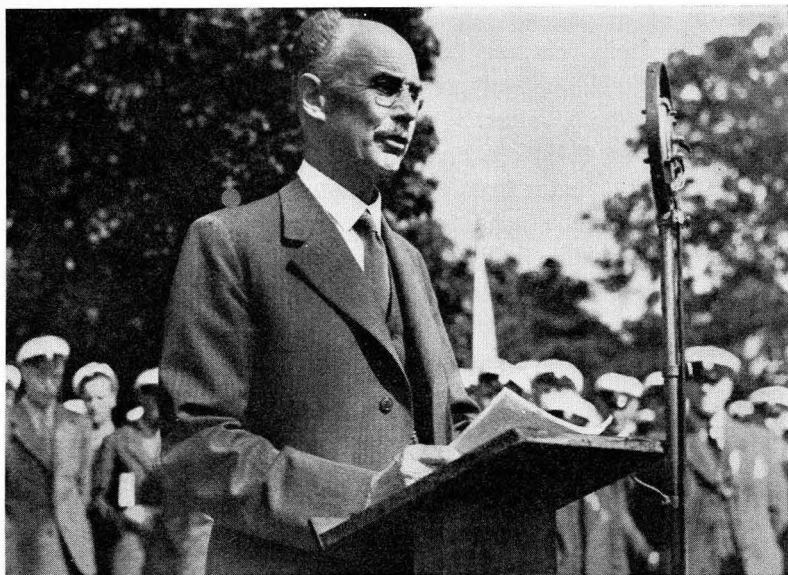
Fastän Uppland är det senast bebyggda av alla svenska landskap, är det rikare på fornminnen än något av de övriga. Med fornminnenas hjälp har forskaren kunnat följa uppländingarnas öden långt in i den grå forntiden, ja, ända bort emot den första bebyggelsen. Det var, anser man, för omkring 6,000 år sedan, som våra förfäder började taga sitt land i besittning. Minnena härav äro några primitiva grönstensyxor, som endast förekomma i det högt belägna Vittingeområdet längst i väster. Här i Stockholms-trakten gick strandlinjen då ännu omkring 60 m. högre än nu; de områden, där Sveriges huvudstad en gång skulle växa upp, lågo allt-

jämt på havets botten. Fynden utvisa, att landskapets urinnevånare gärna valde sitt hemvist vid en skyddad havsvik och livnärde sig av jakt och fiske. Även älg, vildsvin och säl kunde bli deras byte; ej ens björnen gick säker. Hyddor flätades av ris och tätades med lera.

För 4,000 år sedan, mot slutet av stenåldern, drevs i Uppland åkerbruk och boskapsskötsel och bebyggelsen var ej längre bunden vid strandlinjerna. De kulturella framstegen härstammade från Orienten och i deras spår följde andra gåvor från samma rika källflöden, främst kännedomen om metaller, koppar och guld, och senare den betydelsefullaste av dem alla: järnet, som omkring 500 före Kr. här torde ha kommit i så allmänt bruk, att man kan tala om en verklig järnålder. Vid denna tid var Uppland ännu till stor del som en väldig skärgård, kluvet av djupa vikar och stora fjärdar, som sträckte sig in i landskapets centrala delar.

Järnålderns första århundraden voro på grund av en övergående klimatförsämring en hård tid för upplänningarna, men under den s. k. romerska järnåldern, århundradena efter Kr., tillväxte befolkningen hastigt och utvecklingen gick raskt framåt. Det var emellertid först under folkvandringarnas tid, 400—500 efter Kr., som Uppland nådde rangställningen som det förnämsta landskapet.

Kampen mellan land och hav hade då satt sin prägel ej blott på landskapet utan även på dess innebyggare. Havet sjöng sina ständiga sirénsånger, lockade till bragder och äventyr. Stugan blev trång och kakan för liten. Allt frestade till strandhugg i österled. Så begynte färderna till Finland och Gårdarike och därmed svearnas största bestående gärning utanför landets gränser. Fredliga bragder omväxlade med krigiska. Våra förfäder inskrevo med heder sina namn i det väldiga Rysslands historia, och vad mera är, Finland blev en del av det svenska väldet, de båda folken på var sin sida av Bottenhavet knötos med tusen osynliga länkar vid varandra. Vad sedermera under århundraden byggdes upp på den i historiens morgon lagda grunden behöver jag här

President Birger Ekeberg håller högtidstalet vid Upplands dag på Skansen
14 juni 1943.

ej förtälja. Men visst är, att under seklers gemensamma kamp och möda Finland fick sin fasta förankring inom den västerländska kulturkretsen och blev ett rättssamhälle av beundransvärd styrka och fasthet.

Det är ej min mening att göra gällande, att upplänningarna ensamma ha äran av Finlands första anknytning västerut. Men man träder ej den historiska sanningen för nära, om man säger, att de haft en mycket väsentlig del i detta betydelsefulla händelseförlopp och sannolikt därvid spelat en ledande roll. Av Sveriges 2,000 runstenar höra hälften Uppland till och många av dessa omtala färder i österled. Vi veta också, att folkvandringstidens upplänningar hade utmärkta båtar, särskilt väl lämpade även för Rysslands floder.

Svearnas rykte gick tidigt vida omkring. Skriftliga uppgifter om dem och deras öden möta oss hos romerska, fornengelska, tyska och isländska författare. »Uti själva Oceanen

finna vi så svionernas samhällen, mäktiga både genom härar och flottor», skriver Tacitus i slutet av första århundradet efter Kr. »Hos svionerna står även makten i ära», tillägger han, »och en är härskare.»

I en senare tids konungasagor satte våra norska bröder en ära uti att leda sina egna konungars anor tillbaka till Nordens äldsta och mest frejdade konungasäte Uppsala.

Det var från Uppland tanken på den svenska riksenheten utgick. Det var här Sveaväldet grundades. Första flocken av Upplandslagens Konungabalk bär överskriften: »Huru konung skall väljas och tagas», och det stadgas här:

»Nu tarva landen välja konung. Då skola de tre folklanden, det är Tiundaland och Attundaland och Fjädrundaland, först taga konung. Upplands lagman skall vid Uppsala först döma honom till konung, därefter de andra lagmännen, den ene efter den andre: södermännens, östgötarnas, Tio härads, västgötarnas, närkingarnas och västmännens. De skola döma honom till krona och konungadöme, att råda över landen och styra riket, att styrka lag och hålla fred.»

I den gamla västgöotalagen heter det också: »Svear äga konung taga, så ock vråka.» Svear, det är upplänningar, de tre folklandens män.

Det var vid Mora stenar, en tingsplats i hjärtat av Uppland intill gränsen mellan Attundaland och Tiundaland, som Sveriges konungar ända till 1400-talets mitt blevo utsedda och hyllade. Här intog den nye konungen sin upphöjda plats på Mora sten, Kungsstenen, och svor sin ed till folket att hålla lag och rätt. Härifrån anträdde han sin Eriksgata, som närmast ledde till Uppsala, Upplands och rikets centrum.

Gamla Uppsala förblev länge konungens säte. Där hölls ock alla svears ting för rådslag och beslut i rikets angelägenheter. Det var här Torgny lagman talade myndiga ord till Olov Skötkonung och tvang konungen att böja sig för böndernas vilja med hot att eljest låta honom dela de framfarna konungars öde, vilka förfäderna störtat i källan vid Mora ting.

Gamla Uppsala var också en högborg för de hedniska gu-

darnas dyrkan. Här reste sig svearnas förnämsta tempel. Adam av Bremen berättar, att det var rikt prytt med guld. Ovan dess branta tak syntes en gyllene kedja vida omkring, glimmande mot dem som nalkades. I hallens inre stodo tre gudabilder, Tor i mitten, Oden och Fröj på var sin sida. Man offrade åt Tor, om pest eller hungersnöd hotade, åt Oden vid krigsfara, men åt Fröj när bröllop skulle firas. Det var hårda tider och hårda sinnen. Det var ej blott djurens blod som flöt, det var även människors. Vart nionde år offrades nio män åt gudarna. Ännu på tusentalet, långt sedan Vite Krists milda lära börjat predikas i landet, hölls den hedniska seden vid makt. Nioårsbloten var alltså en stor händelse, vid vilken representanter för rikets skilda delar deltog.

Men Uppland rymde inom sina gränser ej blott hedendomens högborg. Det var också här som kristendomen gjorde sitt inträde. På en av de uppländska Mälaröarna låg Birka, Svealands första stadssamhälle, där Ansgar omkring år 830 för första gången predikade den kristna läran här i landet och där han tjugu år senare ånyo var på besök.

Då Olov Skötkonung, den förste kristne sveadrotten, ville bereda den nya läran en varaktig stad, anlades omkring år 1000 Sigtuna, som blev ett fäste för missionen i Uppland, med tiden biskopssäte och även en betydande handelsstad. Här reste sig det blivande ärkestiftets första katedral, Sankt Per, och andra kyrkliga byggnadsverk, vilkas ruiner alltså minna om den nutida Sigtunaidyllens forna glans och storhet. Gamla Uppsala blev dock med tiden centralpunkten även i kyrkligt hänseende. På 1130-talet flyttades biskopsresidenset från Sigtuna till Gamla Uppsala, som 1164 blev Sveriges första ärkebiskopssäte, tills denna värdighet hundra år senare övergick till Östra Aros, det nuvarande Uppsala.

Ur den svenska kyrkans senare historia minnas vi alla det för fäderneslandets välfärd avgörande Uppsala möte, vars trehundrafemtioårsjubileum i år firas. Då detta möte hölls, var Uppsala redan sedan hundra år säte för landets förnämsta bildningscentrum, Nordens äldsta universitet.

Många århundraden ha förflutit, sedan Uppsala såsom huvudstad och politiskt kraftcentrum fick vika för Stockholm. Men alltså ligger Sveriges konungaborg inom Upplands gränser, regeringsbyggnaderna likaså. Alla svears ting hålles i våra dagar på Helgeandsholmen, vilken även är uppländsk mark, och Uppsala har förblivit säte för Svea rikes ärkebiskop och det ärorika universitetet. Inom huvudstaden ha, också på uppländsk botten, vuxit upp nya kulturinstitutioner på skilda områden av största betydelse för land och folk.

De folkrörelser, som i vår egen tid haft så mycket att betyda för Sveriges utveckling, för stärkande av kärleken till hembygd och fosterland, ha varit särskilt starkt förankrade i vår fädernebygd. Vissa av dessa rörelser ha utgått därifrån. Det är en uråldrig, fast rotad strävan till samverkan i enighetens tecken, som här tagit sig uttryck, det är nya friska skott på gammal kärnsund stam. Det är utslag av samma anda, som sedan urminnes tider tagit sig uttryck i sådana företeelser som de gamla bystämmorna, om vilka vi senare i dag få en påminnelse i dramatisk form.

Mäktig, ärofull och lyckobringande har i sanning den samhällsutveckling varit, som är anknuten till de forna folklandens territorium. Man kan fråga sig, om historien annorstädes erbjuder exempel på en lika klar och obruten utvecklingslinje alltifrån ett lands första bebyggelse. Mycket tyder på att våra dagars Sverige direkt utvecklat sig ur det svionernas rike, varom Tacitus hört berättas i det århundrade, varmed vår tideräkning begynner. Åtminstone för oss upplänningar kunde det vara av intresse att veta, vilken del våra förfäder ej blott i det första grundläggande skedet utan även senare under århundradenas lopp haft i vad som skett. Här om vågar jag ej uttala någon mening, men några få uppländska förgrundsgestalter från skilda områden vill jag mana fram ur det förflutna. Jag börjar med de allra främsta: Erik den helige, Birgitta, Gustav Vasa, Axel Oxenstierna. Det är inte så lätt att nämna fyra andra namn, som betytt lika mycket i Sveriges historia. De äro icke de enda, som förtjäna nämnas

även i den mest kortfattade översikt. I den långa raden av uppländska stormän möta vi fältherrar som Johan Banér, Gustav Horn och Carl Gustav Wrangel. De många märkesmännen ur den frejdade Brahe-ätten hörde också till de våra. Och bland stormännen i andens rike nämner jag domprosten Andreas And och ärkebiskopen Jakob Ulfsson, grundläggarna av den andliga odlingen i den uppländska metropolen, samt medlemmar av släkterna Benzeliuss och Celsius. Närmare vår egen tid vill jag ej föra denna kavalkad.

Ja, Uppland har i sanning en säregen, en lysande historia bakom sig. Med berättigad stolthet kan landskapet i sitt vapen bära riksäpplet, den främsta av Svea rikets symboler. Vi Upplands söner och döttrar glädjas däröver, men dåraktiga vore vi, om vi låte fresta oss att yvas av fädrens åra. Att det blivit vårt Uppland beskårt att spela en framtrådande roll i rikets historia, att det inom sina grånser sluter så många ej blott för oss utan för hela riket dyrbara och omistliga värden, det vilja vi betrakta såsom en oskattbar gåva, som vi med ödmjuk tacksamhet tagit emot och efter bästa förmåga vilja vårda och göra oss värdiga. Då vi i Upplands tecken stå samlade i en omgivning, som av kärleksfulla händer skapats till en de nedärvida folklivstraditionernas helgedom, är det särskilt en känsla som trånger sig på oss vid tanken på denna vår gemensamma arvedel, och det är en känsla av plikt emot vår bygd, vårt land och våra fäders minne. Den känslan är särskilt stark och bjudande i en tid som vår, då så höga värden stå på spel och vi runt omkring oss se de offer utan gråns, som varje dag, varje stund på båda sidor om fronterna kråvas och utan alla förbehåll bringas på fosterlands-kärlekens altare. Må vi, om vår besökelses stund kommer, befinnas vara redo att, som våra fäder gjort, offra allt för vårt lands och våra efterkommandes framtid. Och må vi, så länge det är vårt land förunnat att njuta av fredens väl-signelse, minnas vilket ansvar som är därmed förknippat. Vi svenskar åro framför andra pliktiga att värna de andliga värden, med vilkas hjälp allt det åter skall byggas upp

som nu ligger i spillror. Det är vår plikt att i en värld, till brädden fylld av våld, völd och hat, utan räddhåga föra rättens, förnuftets och människokärlekens talan.

Med denna maning ber jag Eder alla förena Er i ett leve för Uppland, — landet med ära, sagornas, minnenas, löftenas trakt.